

PRIMITIV, CIVILISERAD, BARNSLIG

Av fil. lic., teol. kand. GÖTE KLINGBERG, Gävle

MAN möter i kulturhistoriska framställningar ofta motsatsen mellan naturfolk och kulturfolk, mellan primitiva och civiliserade människor. Denna uppdelning av människosläktet i två grupper har blivit i högsta grad vanlig både i vetenskapligt och i populärt tänkande. Det är också tydligt, att det råder en avsevärd skillnad mellan en medicinman på Nya Guinea och en professor i Paris. Men vad skiljer dem egentligen åt?

I allmänhet tycks man föreställa sig, att de två icke blott skilja sig gradvis från varandra genom de olika sedvänjor och traditioner i vilka de uppfostrats, utan att de äro helt artskilda. Mannen på Nya Guinea är en »vilde», mannen i Paris är »civiliserad»; men icke nog härmed: Nya Guinea-bon är till skillnad från Paris-inne-vånaren en »primitiv» människa. Detta innebär, att han tänker, känner och handlar på ett annat sätt än kulturmänniskan.

Läran om det primitiva själslivet är framförallt knuten till den franske tänkaren *Lévy-Bruhl*. Den primitiva människan, säger denne, tänker icke logiskt utan på ett för henne speciellt utmärkande sätt, hon tänker »pre-logiskt». Hon har svårt att se de verkliga orsakssammanhangen. Alla ting bli för henne levande väsen så som hon själv är ett levande väsen: hon har icke uppdragit den väsentliga gränslinjen mellan subjekt och objekt. Så kan Lévy-Bruhl förklara den primitiva människans magi, som skulle innebära att med subjektiva medel söka åstadkomma objektiva verkningar. Från allt sådant är kulturmänniskan befriad. Hon söker en vetenskaplig orsak till allt som sker, hon kan skilja mellan subjekt och objekt, hon använder sig icke av några magiska hjälpmedel.

Dessa olikheter mellan naturmänniskor och kulturmänniskor måste ha en förklaring. En sådan träffar man i utvecklingstanken.

De primitiva människorna befinna sig på ett äldre utvecklingsplan än kulturmänniskorna. De ha liksom stannat i växten. Man kan se det t. ex. på deras samhällsorganisation eller på deras verktyg. Gärna stå de på stenåldersstadiet, vilket vi kulturmänniskor ju för länge sedan passerat.

Hela denna lära om det primitiva själslivet och om det avstånd, som skiljer detta från kulturmänniskans själsliv är som framhållits högsta mode inom populärt tänkande och icke minst inom den vetenskap, som sysslar med människornas själsliv, psykologien. Det märkliga är, att den däremot är alldeles övergiven inom den vetenskap till vars område problemet närmast hör, etnografien, den vetenskap, som har de primitiva människorna till forskningsobjekt.

Den etnografiska oppositionen mot läran om det primitiva själslivet är i själva verket av gammalt datum. I ett arbete från år 1911 av tysk-amerikanen *Boas*, *The Mind of Primitive Man*, är allt väsentligt redan sagt. De där framlagda teserna ha sedan dess flitigt upprepats och exemplifierats. Etnografen kan icke, trots att det närmast skulle åligga honom, finna, att den primitiva människan har något specifikt själsliv, som kunde förklara avståndet till kulturmänniskorna. Att hon skulle ha svårt att skilja mellan subjekt och objekt märks t. ex. ingenting utav. Alla människor, säga etnograferna, ha de grundläggande själsliga funktionerna gemensamma. Man har bibehållit motsatsen mellan primitiva folk och kulturfolk och kallar i allmänhet ett folk primitivt, som icke använder sig av skriftecken. Men termen primitiv har i modern etnografisk forskning icke längre klang av stående på ett lägre plan.

I själva verket förefaller det vid någon eftertanke alldeles uppenbart, att skillnaden mellan naturfolk och kulturfolk icke kan sammanhänga med några speciella själsliga egenskaper. Hela tanken kunde vara vara möjlig, om man menade, att de tidiga, nu fossila människoraserna, Neanderthal-människan och andra sådana, utmärktes av ett från vårt i vissa avseenden skilt själsliv, som kunde ges namnet primitivt mänskligt själsliv. Ett sådant antagande är ju ytterst sannolikt, även om vi aldrig kunna få veta något närmare om vad som kännetecknade detta själsliv. Men tanken att vissa folk, de s. k. kulturfolken, genom en snabbare själslig utveckling skulle hunnit så långt före andra folk att deras själsliv blivit något från de andras artskilt, är absurd. För hur länge

sedan bildade våra förfäder t. ex. ett primitivt folk? Enligt gängse etnografiska definition till dess runskriften infördes ett par århundraden in på vår tideräkning. Tar man hänsyn till magiska bruk o. dyl. såsom kännetecken på ett primitivt folk, mycket längre fram i tiden. Var det svenska folket på 1600-talet ett naturfolk eller ett kulturfolk? Ett kulturfolk, vilja väl alla svara. På 300 år har knappast någon större förändring inträtt, och vi behöva blott peka på den standard, som åstadkom århundradets materiella och andliga toppprestationer. Men hur skulle Lévy-Bruhl och hans många efterföljare egentligen böra karakterisera den mentalitet, som tog sig uttryck i samma sekels häxprocesser? Det är uppenbart, att den svenska kulturen icke tillkommit genom någon särartad utveckling i våra förfäders hjärnor utan genom en kulturvandring från söder, främst i samband med den kristna missionsverksamheten. Icke heller finnes det någon anledning att räkna med att denna kulturs ankomst och uppblomstring i vårt land åstadkom någon förändring i dessa våra förfäders hjärnor, så att vi i själsligt avseende skulle vara på något avgörande sätt olika våra förfäder för ett par årtusenden sedan. Kulturer vandra från folk till folk, och när enstaka nya högkulturer uppkomma här och var på vår jord — och då naturligtvis ur en primitiv kulturs mark — beror detta på ekonomiska, geografiska, politiska, sociala, religiösa och andra dylika faktorer.

Lévy-Bruhl jämförde utan närmare eftertanke sig själv och sina gelikar — Västerlandets intellektuella topp, som måhända icke använder sig av magiska hjälpmedel — med primitiva människor i allmänhet. Han förbisåg därvid två ting. För det första existerar det också bland de primitiva folken en intellektuell topp, såsom särskilt amerikanen *Radin* (Primitive Man as Philosopher) betonat. För det andra utgör den intellektuella toppen även bland ett högtstående kulturfolk blott en topp. Den stora massan av icke specialiserade intellektuella är i mycket kännetecknad av egenskaper, som enligt Lévy-Bruhls teori skulle vara de primitiva förbehållna: benägenhet till massreaktioner, kritiklöshet, tabuföreställningar och, vad det beträffar, även magiska handlingssätt. Frågan är, om ens kulturfolkens intellektuella skikt i detta avseende i någon större utsträckning skiljer sig från de s. k. icke-intellektuella.

Vi ha här starkt understrukt, att den gamla tesen om den själsliga olikheten mellan den primitiva människan och kulturmän-

niskan sedan länge är övergiven inom den etnografiska forskningen. Det är under sådana förhållanden egendomligt, vilken roll dessa tankegångar ännu spela inom den psykologiska vetenskapen.

En gren av den moderna psykologien betecknar sig gärna som utvecklingspsykologi och anlägger synpunkter, som ha det största inflytande på det psykologiska tänkandet av i dag. Termen utvecklingspsykologi blir oftast ett namn på eller en norm för den moderna barn- och ungdomspsykologien. Man avser härmed, att barnet skall uppfattas, icke såsom vuxen utan såsom något ännu outvecklat, som skall studeras i sin särart. Häremot finnes ingenting att anmärka. Den utbildade utvecklingspsykologien menar sig emellertid även i naturfolkens sjäsliv finna ett »primitivt» sjäsliv, och man tror sig följdriktigt kunna påvisa mångfaldiga överensstämmelser mellan naturmänniskornas och barnens sjäsliv.

De »genetiska parallellerna» (*Stern, Werner*), som dessa överensstämmelser ofta benämnas, uppta gärna stort utrymme i moderna barnpsykologiska framställningar. Likheterna mellan den primitiva människan i Lévy-Bruhls version och de moderna psykologernas skildringar av barnet äro också slående. Barnets tänkande skall så t. ex. utmärkas just av den ödesdiga oförmågan att skilja mellan subjekt och objekt, varför hos barnet också påträffas ett magiskt beteendemönster (*Piaget*). Man finner på liknande sätt paralleller inom andra sidor av sjäslivet — inom känslo- och viljelivet, i fråga om konstnärliga och musikaliska prestationer etc.

Om man har rätt att till det sjäsliga området överföra biologiens biogenetiska regel — att individens utveckling är en förkortning av släktets utveckling —, vilket väl är innebörden i uppställandet av satsen om de genetiska parallellerna, så borde den i detta fall innebära, att man kunde finna likheter mellan barn och tidiga människoraser. Som vi redan ovan framhållit söker man emellertid icke göra detta utan parallelliserar med nu levande s. k. primitiva folk. Att denna psykologi härvid utgår från en fullkomligt föråldrad etnografisk syn på naturfolken har ovan framgått. Det är möjligt, att våra barn kunna kallas primitiva men naturmänniskorna kunna icke karakteriseras så. Härmed förfaller möjligheten till några »genetiska paralleller».

I en intressant undersökning utgick amerikanskan *Margaret Mead* från den ovan berörda utvecklingspsykologiska tanken, att barn och primitiva uppfatta de omgivande tingen såsom levande

på samma sätt som de själva äro levande. Att detta gäller väst-europeiska barn har bl. a. Genève-psykologen *Piaget* påvisat. Men hur förhåller det sig då med de primitiva folkens barn? Den amerikanska forskaren vistades för studier i detta syfte bland manusbarnen på Amiralitetsöarna. Hon levde bland dem under månader och sökte t. o. m. framsuggerera yttranden i denna riktning genom att t. ex. förevisa leksaker, som till synes rörde sig av sig själva. Allt gav dock vid handen, att dylika uppfattningssätt alldeles saknades bland dessa barn. Med det vuxna manusfolket var det däremot till följd av deras världsuppfattning och religiösa föreställningar tvärtom.

Mead förklarar denna frapperande skillnad mellan västerlänningarnas och manusfolkets barn med den omgivande miljöns påverkan. Kulturspråken äro i motsats till manusspråket fyllda av bildliga talesätt och äga genus. Våra apparater och maskiner äro mera komplicerade än manusfolkets kanoter, och vi kunna frestas att förklara deras funktion som om de voro levande väsen. Manusfolket delger icke sina barn något av sin kulturtradition. Vi däremot lära våra barn icke minst våra sagor, där allehanda företeelser i naturen ständigt personifieras.

Denna Meads undersökning behöver utan tvivel kompletteras med andra liknande, men den ger dock en fingervisning om att det utvecklade själslivet icke har någon spontan tendens att levandegöra de döda tingen. Det kan nog hända, att det kan finnas paralleller mellan primitiva människor och kulturmänniskornas barn. Men de sammanhånga då icke med »utvecklingen» utan med att båda parter äro människor. Paralleller till barns beteenden och föreställningssätt skall man därför i lika hög grad kunna finna hos kulturmänniskorna som hos naturmänniskorna.